

میراث مکتوب شیعه عراق در معرض تهدید است

اشاره: کشور عراق که در دو دهه اخیر دستخوش جنگ و ناآرامی بوده، میراث عظیمی از تاریخ جهان را در خود جای داده است. گنجینه ارزنده‌ای از میراث مکتوب دنیای اسلام در این کشور وجود دارد که این روزها با رشد و گسترش فعالیت داعش در معرض تهدید قرار گرفته است. مدتی پیش داعش کتاب‌های کتابخانه موصل را که در میانشان نسخ خطی هم دیده می‌شد، آتش زد. به‌تازگی مسئولان کتابخانه ملی ایران از کتابخانه‌های شهرهای مقدس نجف و کربلا بازدید کردند. برای اطلاع وضعیت کتابخانه‌های این دو شهر مقدس که گنجینه‌ای از میراث مکتوب شیعی را در دل خود جای داده‌اند، با دکتر **غلامرضا امیرخانی**، معاون کتابخانه ملی گفت‌وگویی انجام دادیم.

به نظر می‌رسد پس از کتابخانه موصل، کتابخانه‌های دیگر عراق نیز در معرض تهدید نابودی قرار دارند. آیا سفر شما به عراق با هدف محافظت از میراث مکتوب این کتابخانه‌ها صورت گرفت؟

هدف از سفر به کشور عراق، بازدید از کتابخانه‌های مهم اماکن زیارتی این کشور بود و به دعوت کتابخانه یکی از این اماکن مقدس نیز به آنجا سفر کردیم. طی بازدید از این کتابخانه‌ها قرار شد کتابخانه ملی که سابقه خوبی در نگهداری از نسخ خطی دارد در برخی امور مانند تربیت نیروی متخصص برای این کتابخانه‌ها، مرمت نسخ خطی موجود در این مراکز و فهرست‌نویسی این منابع ارزشمند با کتابخانه‌های شهرهای کربلا و نجف همکاری کند و تفاهم‌نامه‌ای نیز در این زمینه به امضای طرفین رسید.

وضعیت کتابخانه‌های عراق در حال حاضر به چه صورت است؟

به هر حال، جنگ‌های متوالی در عراق، میراث این کشور را تهدید می‌کند. جنگ خلیج فارس در اوایل دهه نود و بعد حمله نظامی آمریکا به این کشور، عراق را دچار ناامنی کرد. در این میان کتابخانه‌ها همواره در معرض تهدید قرار داشتند. اکنون با حمله وحشیانه داعش به شهرهای عراق و سوریه نیز می‌بینیم میراث مکتوب ارزشمند این دو کشور نابود می‌شود. برای مثال، داعش کتاب‌های کتابخانه موصل را به آتش کشید. در این مدت می‌بینیم کتاب‌ها غارت شدند یا از بین رفتند و بخشی دیگری هم با دلسوزی افراد به جاهای دیگر منتقل و متفرق شده است، برای مثال در منازل نگهداری می‌شود تا از دسترس غارتگران محفوظ بماند. در اماکن

مقدس مجموعه عظیمی از میراث مکتوب آثار اسلام بویژه منابع شیعی وجود دارد که ضرورت توجه به این کتابخانه‌ها را دوچندان می‌کند.

تا پیش از این که قم به مرکز علمی جهان تشیع تبدیل شود، نجف این جایگاه را به خود اختصاص داده بود. آیا منابع این کتابخانه‌ها را می‌توان با نسخ خطی کتابخانه مرحوم آیت‌الله مرعشی مقایسه کرد؟

حوزه نجف برای هزار سال مرکز علمی جهان تشیع به‌شمار می‌رفت. در این شهر مجموعه‌های خطی معتبری وجود دارد از جمله مجموعه کتابخانه مرحوم کاشف الغطاء، کتابخانه عمومی حضرت مرحوم آیت‌الله سیدمحسن حکیم، کتابخانه علامه امینی صاحب کتاب الغدير که معروف به مکتبه الامام أميرالمومنین(ع) است و همچنین کتابخانه‌های خود آستان‌های مقدس امیرالمومنین، سیدالشهدا و حضرت ابوالفضل. هر چند در این کتابخانه‌ها نسخ خطی ارزشمندی وجود دارد، اما قابل قیاس با کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نیست.

آیا این آثار هم در معرض تهدید قرار دارند؟

در زمان رژیم بعث این کتابخانه‌ها و گنجینه‌ها از دستبرد صدام در امان نبود. با وجود این شاید کتابخانه علامه امینی وضعیت بهتری نسبت به دیگر کتابخانه‌ها داشته باشد، چرا که دست‌نخورده مانده و هیچ خسارتی به آنجا وارد نشده است. در بازدید ما نمایشگاهی از نسخ خطی در این کتابخانه برپا بود و کارشناسان ایرانی نیز برای همکاری در آنجا حضور دارند. هر چند ساختمان قدیمی این کتابخانه وضعیت مناسبی ندارد، ولی به هر صورت کتاب‌ها و نسخه‌های خطی آن دست‌نخورده و سالم مانده است. در کتابخانه آیت‌الله حکیم نیز بیش از ۴۰۰۰ هزار نسخه خطی وجود دارد.

کتاب‌های فارسی نیز در میان آثار به چشم می‌خورد؟

کم و بیش، ولی بیشتر کتاب‌ها به زبان عربی است، در کتابخانه ملی هم شاید نصف بیشتر کتاب‌های خطی به زبان عربی باشد، چراکه زبان اصلی و علمی و فقهی جهان اسلام تا به امروز عربی بوده است. به هر روی، این آثار به واسطه اسلام میراث مشترک ما به‌شمار می‌آید و عمده مؤلفان و کاتبان این آثار ایرانی هستند.

همکاری کتابخانه ملی با این کتابخانه‌ها تنها به فهرست‌نویسی و مرمت نسخ خطی محدود می‌شود؟

آنچه در اولویت این دوستان قرار دارد بیشتر بحث مرمت و حفظ و نگهداری کتاب است. البته برخی کتابخانه‌های داخل ایران نیز با چنین مشکلی روبه‌رو هستند. برای مثال ممکن است هم شرایط فیزیکی منابع استاندارد نباشد و هم این‌که نسخه‌هایی داشته باشند که آسیب‌دیده و هر روز بر میزان این آسیب افزوده شود. برای نگهداری نسخ خطی باید تمام عوامل محیطی از جمله نور، رطوبت و دما کنترل شود. همچنین نسخه‌های آسیب‌دیده باید آفت‌زدایی شود. قرار شد کتابخانه ملی در این زمینه به کتابخانه‌های کربلا و نجف درباره حفظ و احیای مشورت دهد و با برگزاری دوره‌های آموزشی چه در ایران و چه در عراق به این کتابخانه‌ها کمک کند.

همچنین ارسال منابع به این کتابخانه‌ها در دستور کار ما قرار دارد چنان‌که در این سفر نیز منابعی در اختیار این کتابخانه‌ها گذاشته شد و پیش از این نیز کتاب ۲۴ جلدی فهرست نسخ خطی ایران به بیشتر کتابخانه‌های کربلا و نجف ارسال شد تا به عنوان یک کتاب ارزشمند برای کار در حوزه نسخه‌های خطی در اختیار این عزیزان باشد.

برای همکاری با کتابخانه‌های شهرهای دیگر عراق از طرف دولت عراق درخواستی نشده؛ برای مثال شهرهایی که بیشتر در معرض تهدید داعش قرار دارند؟

هنوز درخواستی صورت نگرفته، ولی در آن مناطق کار چندانی نمی‌توان صورت داد.

در میان کتاب‌های کتابخانه موصل نسخه‌های خطی نفیس نیز موجود بود؟

اطلاعی در این زمینه ندارم. شایعه شده که در میان کتاب‌ها نسخه‌های خطی و کتاب‌های قدیمی نیز از بین رفته است، با این همه به نظرم باید به این اخبار با احتیاط نگاه کرد. برای مثال، چند سال پیش به افغانستان رفته بودم و برخلاف شنیده‌ها که از سوزاندن نسخ خطی توسط طالبان حکایت داشت، دیدم بیشتر نسخه‌های خطی سالم باقی مانده است و اصل نسخه‌های خطی این کشور که در آرشینو ملی افغانستان نگهداری می‌شود دست‌نخورده باقی مانده بود. به هر حال، بنابر فهرست نسخ خطی، کتابخانه موصل دارای نسخه‌های نفیسی بوده، ولی این‌که از بین رفته یا خیر چندان مشخص نیست و امیدوارم که این اتفاق رخ نداده باشد.

به شهرهای سامرا یا کاظمین نیز سفر کردید؟

به کاظمین رفتیم، ولی به علت محدودیت زمان نتوانستیم از کتابخانه آن بازدید کنیم، ولی از مجموعه آثاری دیدار کردیم که در دید عموم قرار ندارد. از جمله مقبره چندین تن از رجال قاجار مانند فرهادمیرزا معتمدالدوله که خود و خانواده‌اش در آنجا دفن شده‌اند و مقبره آنها اکنون به دفتر کار تبدیل شده است. برای همین افراد عادی نمی‌توانند از آن بازدید کنند. در این دفتر سنگ‌نوشته‌هایی به زبان فارسی موجود بود.

ولی به سامرا نرفتیم و شخصا اطلاعی ندارم که در عتبه مقدسه امامین عسکریین کتابخانه‌ای باشد یا خیر.

ظاهراً قرار است کتابخانه ملی در تدوین «دانشنامه کربلا» همکاری کند. این دانشنامه توسط چه نهادی تألیف می‌شود و نقش کتابخانه ملی در این زمینه چیست؟

این امر به درخواست عبدالامیر القریشی، رئیس مرکز مطالعات آستان مقدس حضرت سیدالشهدا (ع) انجام می‌شود. در این دیداری که با القریشی داشتیم او برای گزینش مدخل‌ها و تدوین این دانشنامه از کتابخانه ملی دعوت به همکاری کرد. بسیاری از آثار تمدن کربلا در طول دوره‌های مختلف از بین رفته است و آنها قصد دارند بخش‌هایی از این پیشینه را مستندسازی کنند.

<https://article.tebyan.net>